

АВТОМОБИЛ ТРАНСПОРТИ КОРХОНАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ АСОСЛАРИ

Тураев Абдурахим Нортожиевич,
профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Абдуллаев Ҳуршидjon Назрулло ўғли,
мустақил тадқиқотчиси, Тошкент молия институтини
Примкулов Бекзод Абдумумин угли,
магистрант, Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Аннотация. Иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида хизмат кўрсатиш соҳаларидан бири ҳисобланган автомобиль транспорти соҳасининг иқтисодий моҳияти ва мазмуни батафсил очиб берилган.

Калит сўзлар: транспорт-логистика хизмати, транспорт-логистик инфратузилма, мультимодал ва интермодал логистика маркази, халқаро транспорт хизмати, автомобиль транспорти.

Янги Ўзбекистонда барча соҳалар каби транспорт соҳасини ҳам ривожлантириш устувор вазифалардан бири ҳисобланади. Сўнгги йилларда мамлакатимизда транспорт ва транспорт коммуникациялари соҳасини ривожлантириш, ташиш хизматларининг юқори даражадаги хавфсизлигини таъминлаш, транспорт соҳасидаги бошқарув тизимини такомиллаштириш, соҳа учун малакали мутахассисларни тайёрлашга йўналтирилган кенг кўламли чора-тадбирлар амалга оширилди. Иқтисодиётни ривожлантиришнинг замонавий тенденциялари ва амалга оширилаётган ислохотлар республиканинг географик жойлашувини инobatга олган ҳолда транспорт хизматларининг сифатлилиги ва оммабоплигини таъминлашга йўналтирилган ягона транспорт сиёсатини шакллантириш ва амалга ошириш, соҳани бошқаришнинг замонавий технологиялари ҳамда интеллектуал тизимларини жорий этишда алоҳида аҳамиятга эга эканлигини кўрсатмоқда. Мамлакатимиз Президентининг 2019 йил 1 февралдаги “Транспорт соҳасида давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5647-сонли Фармони асосида бир қанча тизимли ишлар амалга оширилиб келинмоқда.

Юк ва йўловчилар ташишда энг муҳим ролни автомобиль йўллари ўйнайди. Иқтисодиётда автомобиль транспорти транспортнинг асоси ва бошқа барча транспорт турлари ўртасидаги алоқани таъминлайдиган бўғин бўлиб хизмат қилади.

Автомобиль транспорти технологияси тартибни белгилайдиган кўплаб технологик жараёнлардан иборат:

– ҳаракатланувчи таркиб ва автомобиль йўллари, шунингдек, техник жиҳозларнинг бошқа элементларини сақлаш, техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш;

– товарлар ва йўловчиларни ташиш жараёнини таъминлайдиган дастлабки, якуний ва ҳақиқий ҳаракат операцияларини амалга ошириш.

Автотранспортда транспорт ҳажмининг ўсиши кенг йўл билан – мамлакат паркиннинг тўғридан-тўғри миқдорий ўсиши ва интенсив йўллар – янги ишлаб чиқарилган транспорт воситаларининг сифат жиҳатидан яхшиланиши ва юк кўтариш қобилиятининг пасайиши ва ўсиши билан паркиннинг тузилишини такомиллаштириш, шунингдек, эксплуатация қилинган транспорт воситаларидан фойдаланиш кўрсаткичларини яхшилаш орқали таъминланади. Қолаверса, буларнинг барчаси автомобиль транспортининг ишлаб чиқариш ва техник базасини янада ривожлантириш муаммоларини ҳал қилиш билан бевосита боғлиқ бўлиб, бу ҳозирги кунда тобора муҳим аҳамият касб этмоқда.

Тадқиқот давомида Тошкент шаҳар жамоат транспортида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш орқали аҳолига транспорт хизматлари кўрсатиш сифатини яхшилаш, йўлқира ҳақининг шаффофлигини таъминлаш ва умумий фойдаланадиган жамоат транспортида йўловчи ташиш тизимини янада такомиллаштирилганлиги ўрганилди. Ҳозирги кунда “Тошшаҳартрансхизмат” АЖ таркибида 16 та автокорхоналар фаолият кўрсатиб келмоқда, шундан: 8 та автобус саройлари; 8 та хусусий корхоналар ҳисобланади.

Жамият тизимидаги 8 та автобус саройлари томонидан йўналишларга ишга чиқариладиган автобуслар сони режа бўйича 1 080 тага белгиланиб, 129 та йўналишларда йўловчиларга хизмат кўрсати таъминлаб келинмоқда. Жамият тизимидаги автобус саройларида 2022 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, жами 4 499 нафар ишчи-ҳодимлар меҳнат қилмоқда, улардан 2 117 нафари ҳайдовчилар ва 1 022 нафари чиптачиларни ташкил қилади. 2022 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра тармоқ корхоналар тасарруфида шаҳарда йўловчилар ташишга мўлжалланган жами 1 181 та автобуслар мавжуд бўлиб, уларнинг 47,8 % (565 таси) катта сиғимли “Мерседес-Бенз Low Флоор” ва “МАН” русумли ҳамда 52,2 % (616 таси) ўрта сиғимли “ИСУЗУ” ва “САЗ ЛЕ 60” русумли автобуслар ташкил этади. Улардан 2007-2010 йиллардан бери, яъни 10 йилдан ортиқ тасарруф этиб келинаётган автобуслар сони 335 тани (“ИСУЗУ” – 101 та ва “Мерседес-Бенз Low Флоор” – 234 та) ёки 28,4 %ни ташкил этмоқда. Шу билан бирга, ҳукуматнинг мазкур қарори ижросини таъминлаш мақсадида Жамият томонидан ўтган ҳисобот даврида 20 та замонавий электробуслар ва қувватлаш ускуналарини харид қилиш бўйича тегишли техник топшириқ ишлаб чиқилиб, Ўзбекистон Республикаси

Иқтисодий тараққиёт ва камбағаликкни қисқартириш вазирлиги ҳузуридаги “Лойиҳалар ва импорт контрактларини комплекс экспертиза қилиш маркази” ДУК томонидан тасдиқланиб, харид қилинди ва ҳозирги кунда аҳолига хизмат қилиб келмоқда. Қуйида фаолият кўрсатиб келаётган транспорт воситаларини кўриб чиқамиз (1-жадвал).

1-жадвал

**Тошшаҳартрансхизмат АЖ да йўловчи ташиш хизматларини
кўрсатаётган транспортлар ҳақида маълумот**

Автобуслар						
№	Автобус маркаси	Пассажир сиғими	Ёқилғи тури	Ёқилғи сарфи (100км)	Ёқилғи сарфи (сўм)	Автобусларнинг базавий нархи
1	Мерседес- Бенз Low Флоор	Ўриндиқ-30 Умумий-80	Дизель	30 литр	330.000 сўм	2.200.000.000 сўм
2	Ман А22 СНГ	Ўриндиқ-39 Умумий-75	Метан	49 куб	133.000 сўм	2.775.985.000 сўм
3	Саз ле 60 (Исузу)	Ўриндиқ-26 Умумий-57	Дизель	25 литр	275.000 сўм	847.900.000 сўм
4	Исузу НР37	Ўриндиқ-15 Умумий-35	Дизель	18 литр	198.000 сўм	463.000.000 сўм
5	Ютонг ЗК6128БЕВГ	Ўриндиқ-32 Умумий-87	Электр токи	125 кв/соат	74.800 сўм	2.200.000.000 сўм
Йўналишли такси						
6	Газелл	Ўриндиқ- 12/16	Метан	17 куб	47.000 сўм	230.000.000 сўм
7	Линг лонг	Ўриндиқ-16	Метан	19 куб	51.300 сўм	260.000.000 сўм

Ўрганишлар шуни кўрсатадики, ҳозирги кунда Тошкент шаҳрида йўловчи ташиш хизматларини кўрсатиб келаётган автобус ва йўналишсиз таксилар асосан метан ва дизель ёқилғисида ҳаракатланади. Иқтисодий жиҳатдан янги сотиб олинган “Ютонг ЗК6128БЕВГ” русумли автобуслари электр токида ҳаракатланиши боис, жуда қулай ва фойдали ҳисобланади. Ушбу автобус 1 маротаба тўлиқ қувватланиш орқали шаҳар шароитида ўртача 300 километр масофа босиб ўтади ва қувватлаш нархи 224.400 сўмни ташкил қилади. Йўналишли такси хизматлари кўрсатишда эса “Газелл” микроавтобуслари самарали сабаби, кам ёқилғи сарф қилиши билан бирга, унинг эҳтиёт қисмлари (тормоз калодкалари, муфта, механик ричаг тизимлари ва бошқа) анча арзон ҳисобланади. Яна шуни алоҳида

таъкидлаш жоизки, ҳозирги кунда ишлаб чиқариш-техник базанинг ҳолати кўп ҳолларда стандарт даражага жавоб бермайди ва унинг ривожланиш динамикаси автотураргоҳнинг ўсиш суръатларидан орқада қолмоқда. Шундай қилиб, кўпгина автотранспорт корхоналарида ишлаб чиқариш-техник базанинг эскириш даражаси юқори (70-80% гача), яъни яроқлилик жиҳатдан анча эскирган. Шу билан бирга, сўнгги йилларда катта сиғимли автомобиллар оммавий ишлаб чиқарилиши ва сотиб олиниши туфайли автотранспорт корхоналарининг кўплаб бинолари ва уларда ишлатиладиган технологик ускуналар кераксиз ҳолга келиб, анча эскирганлиги сабабли вазият янада оғирлашмоқда. Автотранспорт корхоналари базасига инвестициялар ҳаракатланувчи таркиб нархидан тенг ёки катта бўлиши лозимлиги сабабли моддий ва молиявий ресурслардаги аниқ чекловлар туфайли муаммони ҳал қилишнинг мураккаблиги ошади. База ва унинг фаолияти давомида катта маблағлар сарфланади, шунинг учун автомобиль технологиясини такомиллаштириш билан бир қаторда автомобиль транспортининг ишлаб чиқариш-техник базасини корхона фаолиятини яхшилашга қаратилган кўплаб ва турли хил тадқиқотлар объекти сифатида кўриб чиқиш керак.

Ҳулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, кўпгина ривожланган мамлакатларда автотранспорт воситаларини водород ёқилғиси ва электр энергиясига айлантириш вазифаси қўйилган. Унинг ечими орқали атмосферанинг чиқинди газлар билан ифлосланиши кескин камаяди ва углеводород хом ашёси сақланиб қолади. Шунингдек, автотранспорт соҳасини ривожлантиришда мавжуд автопаркларни тизимли ихтисослаштириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 1-февралдаги ПФ-5647-сонли фармони Миллий қонунчилик базаси.
<https://lex.uz/uz/docs/4194107>.
2. Тошшаҳартрансхизмат АЖ маълумотлари.
3. Kamalova, Elvira. "Improvement on management methods of innovative development over the international road transport." *TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research (TAJMMR)* 6.5 (2017): 4-18.
4. Muxtorova, Iroda. "Main approaches to the development of professional preparation of students of technical universities: Main approaches to the development of...." *International Journal of Business, Law, and Education* 2.3 (2021): 94-103.
5. Muxtorova, Indira Yasharbek Qizi. "KORXONA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA TASHKILIY MADANIYATNI TO'G'RI SHAKILLANTIRISHNING AHAMIYATI." *Academic research in educational sciences* 2.9 (2021): 794-800.

Иқтисодиётни рақамлаштириш
шароитида қулай ишбилармонлик
муҳитини ривожлантириш йўналишлари

